

STEREOTYPEN OVER DE VOS EN DE WOLF VAN REYNAERT TOT ROODKAPJE: EEN LESSENREEKS OVER STEREOTYPEN IN FABELS EN VERHALEN OP BASIS VAN DE NIEUWE KERNDOELEN

Auteurs: Joke Brasser, Matijs Lips

Opdrachtgever: Gemeentelijke stuurgroep cultuureducatie Midden-Drenthe. Met steun van Stichting Compenta, cultuureducatie met kwaliteit

Doelgroep

Leerlingen uit klas 3 van alle niveaus.

Omvang

Lessenreeks van 11 lessen.

Doelstellingen

- Leerlingen verkennen literatuur uit verschillende periodes en contexten (kerndoel 9c), met aandacht voor fabelliteratuur, een *Van den vos Reynaerde*-bewerking en een moderne adaptatie.
- Leerlingen leren informatie uit literaire en zakelijke bronnen met elkaar te verbinden.
- Leerlingen ontwikkelen hun literaire kennis, woordenschat en lees- en schrijfvaardigheid in samenhang.
- Leerlingen schrijven een pleidooi voor de wolf, waarbij zij argumenten uit de Reinaert-bewerking gebruiken als bron.

- Leerlingen schrijven een pleidooi voor de wolf, waarbij zij argumenten uit de Reinaert-bewerking gebruiken als bron.

Opdracht in het kort

Leerlingen onderzoeken stereotypen over de vos en de wolf waarbij ze een reinaartbewerking als brontekst gebruiken naast diverse andere bronnen (krantenartikelen, fabels, gedichten).

Werkvormen

Lezen, schrijven, overleggen, onderwijsleergesprek, afrondende kennistoets

Niveau

De interpretatievaardigheden die in deze lessenreeks centraal staan komen overeen met competentieniveau 3 (reflecterend lezen) naar de indeling van Witte (2008). Er wordt scaffolding geboden zodat leerlingen met leesniveau 1-2

ervaren op welke manieren je een literaire tekst nog meer kunt lezen.

Materialen

- Lesbrieven
- Hoofdstuk 'Van vossen in verhalen' in *Oude teksten voor jonge lezers* (Kleine uil, 2026)
- Een reinaartbewerking naar keuze. Exemplaar voor iedere leerling. Wij gebruikten Henri van Daeles versie. Als je een andere bewerking kiest, moet je even de paginanummering aanpassen.
- Diverse bronnen, per les aangegeven.

Vorbereiding docent

Lees de Reinaartbewerking, de lesbrieven en de achtergrondinformatie. Verzamel de bronnen die gelinkt worden in de lessen en maak er een reader van voor je klas. Vraag de toets aan via het contactformulier van klassiekersindeklas.nl.

De wolf is terug. Voor het eerst in jouw bestaan kun je oog in oog komen te staan met een wilde

wolf. Maar als je deze eerste zin leest, denk je dan aan een geheel nieuwe, eerste ontmoeting? Of herinner je je alles wat je al over wolven weet, uit sprookjes, series en verhalen? Die verhalen zijn ouder dan jij, en ze spelen nog steeds een rol in jouw blik op de wolf en de andere wilde dieren waarover al eeuwenlang verhalen verteld worden.

Welk beeld heb jij van de wolf? In deze lessenreeks onderzoeken we welke stereotypen er tot op de dag van vandaag bestaan over vossen en wolven. We gaan terug naar de oudste bronnen over vossen en wolven. Je ontdekt hoe deze verhalen veranderen door de tijd heen en hoe de beeldvorming toch hetzelfde bleef. In deze lessenreeks gaat het niet om de biologische wolf, het wilde zoogdier, maar om jouw inzicht in de wolf (en de vos) als personage in verhalen, en hoe dit personage slinks jouw beeld van de echte wolf beïnvloedt. Je zult beter begrijpen hoe verhalen zich nestelen in jouw brein. Hoe schrijvers en verhalenvertellers jouw ideeën over de wolf en de vos bewust en soms onbewust inkleuren. De wereld in goed en kwaad indelen heeft zeker nut, jawel. Maar er zijn ook risico's verbonden aan stereotyperend denken.

● Les 1: Stereotypen en spreekwoorden over vossen en wolven

Overkoepelende vragen (voor docent): Hoe komt het dat een woord als 'boe' bij een koe voor andere reacties zorgt dan wanneer een spook 'boe' zegt? Wat zijn vooroordelen?

Waarom zou je dieren vaste eigenschappen geven? Welke vooroordelen over vossen en wolven hebben wij vandaag de dag en wat hebben die vaste eigenschappen uit verhalen daarmee te maken?

Teksten

Moraal, A. (2024, 29 juni). Verscheurd door de wolf. *NRC*. Overzicht van spreekwoorden over vossen en wolven, bijvoorbeeld [hier](#) en [hier](#) te vinden.

Leerdoelen

- Je verwoordt welke vooroordelen je hebt over vossen en wolven.
- Je leert spreekwoorden kennen waar vossen en wolven in voorkomen.
- Je leert wat een stereotype is en je past deze kennis toe bij het kritisch lezen van een krantenartikel.

Woordenschat

Stereotype

Spreekwoord

Lesplan

Deel de definities van stereotypen in een powerpoint of noteer ze op het bord.

Stereotype

Van Dale: ste-reo-ty-pe (*het; o*; meervoud: *stereotypen, stereotypes*)
vaststaand beeld

[College van Rechten voor de mens](#): 'Stereotypen zijn algemene beelden over de kenmerken, eigenschappen en gedrag van een groep, zoals 'mannen huilen niet'. Stereotypen zijn generalisaties en versimpelingen van de werkelijkheid, die een beeld van een groep terugbrengen tot een cliché.'

Startopdracht

Welke vaststaande beelden komen er bij leerlingen op wanneer ze aan wolven en vossen denken? denken-de-len-uitwisselen. Noteer in duo's zoveel mogelijk associaties, minstens vier per dier. Deel ze via SimpleMind. Bespreek klassikaal na welke overeenkomsten er zijn tussen de antwoorden van leerlingen.

Let op: er is geen goed of fout antwoord! Het gaat om het op gang brengen van hun associaties rondom deze dieren.

Samen lezen krantenartikel: 'Verscheurd door de wolf'.

Lees klassikaal of in duo's. Wanneer nodig pauzeren en met je buur overleggen wat er staat of wat er bedoeld wordt. Kom je er samen niet uit? Noteer een vraagteken in de kantlijn.

Opdracht tijdens het lezen:

- Welke stereotypen over de wolf herken je? Onderstreep ze.
- In dit artikel kom je ook stereotypen over 'de Drent' tegen. Welke?
- Verklaar de dubbelzinnige titel.

Na het lezen: klassengesprek

Maak op het bord een woordweb rondom 'De Drent' waarin je de stereotypen over dit personage noteert. Benoem ook dat 'de stadsmens die niets van de natuur weet en geen wolven in zijn achtertuin heeft' het tegenovergestelde van de Drent is in dit artikel. Bespreek de dubbelzinnige titel: 'verscheurd door de wolf'.

Afronding

Kahootquiz met spreekwoorden en uitdrukkingen over wolven.

<https://create.kahoot.it/share/vossenspreekwoorden-en-wolvenuitdrukkingen/d5990320-74d7-469f-830e-e52d1b27b25b>

Huiswerkopdracht

Leerlingen vragen hun ouders of ze weten wat stereotypering is en waar zij als eerste aan denken bij een vos of een wolf. Laat ze de antwoorden noteren in hun schrift.

● Les 2 Van vossen in verhalen: Vossen, wolven en de fabelliteratuur

Overkoepelende vragen (voor docent): Welk nut hebben de vaste eigenschappen van dieren in de fabeltraditie? Of, met andere woorden, wat is de functie van stereotypen in deze verhalen? Waar komen dierverhalen vandaan? Waarom zijn we al sinds de Oudheid geneigd om in dierpersonages menselijke eigenschappen te verbeelden?

Centraal staat het verkennen van het genre van de fabelliteratuur en het nut van stereotypen hierin.

Teksten

Gedicht Dros, I. (2020). Van de vos. In *Ik wou dat ik een vogel was: Een natuurgedicht voor elke dag van het jaar*. Ploegsma.

Column Keyser, G. (2024, 27 juli). De wolf is terug. *NRC*.

Een selectie aan fabels, bijvoorbeeld fabels van La Fontaine uit *La Fontaine fabels*: vertaald door Marietje d' Haene-Scheltema 2017. En van Aesopus uit *De fabels van Aesopus*. Imme Dros & Fulvio Tesla. Leopold 2010.

Leerdoelen

- Je weet waarom dieren in verhalen vaste eigenschappen hebben.
- Je ontdekt dat de stereotypen over vossen en wolven al sinds de Oudheid bestaan.
- Je weet wat een fabel is en wie de bekendste fabelauteurs zijn.
- Je leert de inhoud en boodschap van een aantal wolven- en vossenfabels kennen.
- Je weet aan wie deze verhalen verteld werden (en waarom).

Woordenschat

fabel 'Verzonnen verhalen, meestal met dieren als hoofdpersonen, waarin gewoonlijk een boodschap met betrekking tot menselijk gedrag wordt verborgen.'

Startopdracht: gedicht voordragen

Begin de les met het voordragen van het gedicht van Imme Dros. NB: definitie van een fabel nog niet prijsgeven! Die gaan ze zelf onderzoeken en beschrijven.

Huiswerk bespreken

Bespreek de stereotypen over vossen en wolven die de vorige les de revue gepasseerd zijn. Kenden ouders de stereotypen ook? Ophalen antwoorden van ouders.

Groepsopdracht

Leerlingen werken samen in groepjes van vier. Tafels in groepjes opstellen. Ze krijgen per groepje een setje fabels van La Fontaine & Aesopus. Licht het genre (fabel) nog niet toe. Dit volgt na het lezen.

Wijs een groepsleider en een notulist aan en maak de twee andere leerlingen inhoudelijk verantwoordelijk voor twee van de [vragen](#). De groepsleider zorgt dat iedereen aan bod komt. De notulist noteert de antwoorden.

Lees de tekstfragmenten en bespreek: Wat voor verhalen zijn dit? Voor wie zijn ze geschreven, denk je? Met welk doel? Zijn ze om te vermaken of om een les te leren of iets anders? Vul aan in het schema hieronder.

Werkblad fabel

Instructie

- Lees om de beurt een fabel hardop voor, de ander leest mee.
- Schrijf na het lezen jullie eerste reactie(s) op.
- Welke morele les of boodschap geeft de tekst?
- Wat voor cijfer geef je deze tekst?

Titel	Eerste reactie	Morele les of boodschap	Cijfer
De jongen die 'wolf' riep			
De Vos en de Braamstruik			
De Geit en de Wolf			
De Raaf en de Vos			
De Wolf en Het Lam			
De Vos en de Ooievaar			

Klassikaal nabespreken

Klassikaal nabespreken en genrekenmerken fabels benoemen + beide auteurs kort introduceren. Gebruik de achtergrondinformatie hieronder.

Achtergrondinformatie

Belangrijke rode draad in de lessenreeks introduceren: dit zijn circulerende verhalen die mondeling overgeleverd werden. Ze zijn dus van iedereen. De stereotiepe kenmerken van de vos en de wolf maakten het voor het publiek meteen duidelijk wat voor verhaal ze konden verwachten. **Stereotypen kunnen in verhalen dus een positieve rol spelen.** Sterker nog: je hebt ze in dit genre nodig als personificatie van bepaalde menselijke eigenschappen zodat de lezer (luisteraar) makkelijk de boodschap van het verhaal kan begrijpen.

Fabels al sinds de oudheid werden korte verhaaltjes over dieren op school gelezen en verteld. Ze waren daar heel geschikt voor, omdat ze kort waren en een duidelijke, opvoedende boodschap hadden. De handeling was beperkt en de personages duidelijk herkenbaar. De taal en inhoud waren voor kinderen goed te begrijpen.

Aesopus was een vrijgemaakte Griekse slaaf die rond 600 v Chr. leefde. In de teksten van Plato en Aristoteles wordt hij genoemd. Herodotus noemt hem een 'schrijver van fabels' maar of hij eigenlijk wel kon schrijven, is de vraag. Waarschijnlijk heeft hij zijn fabels voorgedragen bij feestelijke gelegenheden. Bron: 'Over Aesopus' in *De fabels van Aesopus*.

Jean de La Fontaine was een Franse dichter. Hij schreef zo'n 240 fabels. Die fabels werden rond 1668 gepubliceerd. 'Geen van deze fabels heeft hij

zelf verzonnen.' Hij baseerde zich op bronnen uit de Griekse en Romeinse Oudheid, bijvoorbeeld de fabels van Aesopus. Later gebruikte hij ook andere bronnen, bijvoorbeeld fabels uit India. Hij is nog steeds beroemd vanwege zijn stijl van vertellen: hij schreef in de spreektaal en op rijm. Ook maakte hij zelf lange voorwoorden en nawoorden bij zijn fabelverzamelingen. De fabels van La Fontaine werden verplichte leesboeken op school in Frankrijk, kinderen moesten ze uit hun hoofd leren. Bron: *La Fontaine fabels*.

verdieping

Collectief vertelgoed Vroeger kon je dus beroemd worden door verhalen te vertellen die je niet zelf verzonnen had. Frits van Oostrom schrijft in zijn Reynaertboek over Donald Duck: Wat zou er nu gebeuren als ik een verhaal zou verzinnen over een eend die Donald heet en die een matrozenpakje draagt? Dit zou een auteursrechtsschending zijn. Wij hebben een gesloten vertelcultuur. Verzinsels worden als intellectueel eigendom gezien van de auteur. In de middeleeuwen (en lang daarna) was er een **open vertelcultuur**. De verhalen en fabels over vossen en wolven waren niemands eigendom en iedereen mocht er een eigen draai aan geven. Dit heeft ook te maken met de mondelinge overdracht, natuurlijk. Van Oostrom noemt het daarom 'collectief vertelgoed'. Vaak hadden verhalen over de vos en de wolf een open einde, zodat er ruimte was voor een volgende verteller om er zijn versie aan toe te voegen.

Huiswerk

Welke fabel spreekt jou het meest aan? Leg uit waarom in ongeveer 5 zinnen.

● Les 3 Reinaart de Vos verstoort de vrede

Overkoepelende vragen (voor docent): Als iedereen de verhalen over vossen en wolven vertelde, wat maakt dit ene verhaal dan uniek? Waar staat Reinaart aan het begin van dit verhaal ten opzichte van de andere bosdieren? En wat is de onderlinge verhouding tussen Reinaart en de wolf Isengrijn?

Leerdoelen

- Je kent het verschil tussen een fabel en een satire.
- Je leert een van de bekendste dierverhalen aller tijden kennen: Reinaart de vos.

Woordenschat

satire
hofdag
pleidooi

Teksten

Reinaart de Vos
voorlezen deel 1 blz 7 - 22

Startopdracht

Begin de les met een tekstfragmentje uit de Esopet (een middelnederlandse fabelverzameling):

Ic sal hier exemple maken
Van beesten recht of si spraken.
Maer merket ende hoert
Meer die redene dan die woert.

Even puzzelen: wat staat er aan dit begin van een middeleeuwse fabelverzameling met fabels van Aesopus? (ik zal hier verhalen ten voorbeeld geven van dieren net alsof ze spraken. Maar besteed meer aandacht aan de strekking dan aan de woorden zelf).

Terugblik vorige les

Bespreek de favoriete fabels van leerlingen.

Introductie Reinaart

We gaan een middeleeuws dierverhaal lezen (geen fabel) uit de dertiende eeuw waarin al deze stereotypen terugkomen. Het is een van de bekendste teksten die in het Nederlands geschreven is en hij wordt nog steeds gelezen. Het verhaal lijkt op een fabel omdat er ook dierpersonages in voorkomen. Maar zoals je zult merken is het een heel ander soort tekst. Geen fabel met een levensles maar een satire: een verhaal dat de spot drijft met de hele middeleeuwse wereld: de politiek, de adel en de kerk.

Voorafgaand aan het lezen: Bekijken afbeelding 1 aan het begin van het boekje van Van Daele.

Wat zien we? Hoe komen de vos en de wolf in beeld? Welke dieren herkennen we nog meer?

- Een wolf en een vos samen in bed: wolf ziet eruit als de verklede wolf die zich voordeed als de oma

van Roodkapje. De illustrator verwijst naar een sprookje: waarom? Misschien omdat dit ook een 'sprookjesachtig verhaal' is? Of is het een aanloop naar de grimmige en gruwelijke gebeurtenissen die komen gaan? Speelt het met de wolf zoals wij die kennen uit sprookjes?

- Een vos met een soort Sinterklaasoutfit die een haas innig omhelst.
- Twee wolfjes op een schilderij met een blindenstok en zonnebril. Vooruitwijzing naar het blindpissen van de wolfjes door Reinaart.
- Een onthoofd konijn
- Een onthoofde kip
- Een dood hondje met een worst in z'n bek
- kippenpoot onder het bed en in gebruik als meubelstuk (pootjes van een tafel). Dit is ook een verwijzing naar een sprookje, de heks Baba Yaga woonde in een met kippenpoten ondersteund hutje.

Benoemen en bespreken wat leerlingen zien en vertellen dat al deze personages terugkomen in de tekst.

- Bespreken outfit van de vos: bekend bij leerlingen van Sinterklaas, uitdossing van een katholieke geestelijke. Benoemen: dit verhaal dreef de spot met alles en iedereen, en dus ook met het geloof. Je komt begrippen tegen die met de kerk te maken hebben zoals 'het credo leren' (de geloofsbelijdenis leren) en kerkelijke functies zoals bisschop of kapelaan, abt of prior.

Wat gaan we lezen?

We lezen het verslag van een proces waarin Reinaart de vos terechtstaat.

Het verhaal begint met Pinksteren, een christelijke feestdag, waarop Koning Nobel zijn dieren bijeenroept: een hofdag organiseert. Dan moet er naar middeleeuws gebruik vrede heersen. Alle dieren komen klagen over Reinaart.

Reinaart moet volgens het middeleeuwse recht drie keer 'gedaagd' worden (naar het hof geroepen) om terecht te staan voor zijn overtredingen. De tekst begint en eindigt aan het hof.

We lezen 'de hofdag'.

Bekijken

Overzicht van de structuur van de tekst. (Zie powerpointreeks). Dit geeft leerlingen grip op het verhaal. Benoem: de tekst begint aan het vredige hof van koning Nobel. (Aan het einde van de lessenreeks bevragen we of dit daadwerkelijk een vredig begin en einde is, en komen er vraagtekens achter vrede te staan in hetzelfde stroomschema.)

Voorlezen / samen lezen blz 7-13

Tijdens het lezen: Let op de positie van de vos en de wolf in dit fragment van het verhaal. Wie is het 'zwarte schaap'? Aan wiens kant sta jij nu?

Noteer per dier welke aanklacht ze hebben.

Dier	Aanklacht

Na het lezen

Klassikaal: bespreek de aanklachten van de dieren.

Bespreek het beeld dat leerlingen op dit moment van deze vos hebben. Wat is jullie voorlopige oordeel over Reinaart? Herken je er een vossenstereotiepe in?

Huiswerk

Herlees Grimbeerts pleidooi en onderstreep opvallende zinnen of woorden. Tip: kies zinnen of woorden uit die een overtuigend karakter hebben.

Les 4 Reinaart de Vos: menselijke dieren en beestachtige mensen

Overkoepelende vragen: vanaf dit hoofdstuk komen er ook menselijke personages voor in dit dierenverhaal. Wat gek! Wat voegen de mensen toe? Hoe gedragen de mensen in dit stuk zich? Welke tegenstellingen zijn er tussen de dier- en menspersonages?

Leerdoelen

- Je ontdekt het dubbele perspectief op mensen en dieren in de tekst.
- Je leert welk onderscheid er tussen mensen en dieren gemaakt werd in de middeleeuwen - en hoe dit nu nog doorwerkt.

Terugblik vorige les

Bespreek de huiswerkopdracht: Welke opvallende zinnen of woorden hebben jullie gemarkeerd?

Benoem drie voorbeelden van taaltechnieken (bijvoorbeeld): Overdrijving 'als er een de vrede respecteert, is hij het wel! Omkering: 'jij hebt mijn oom talloze keren bedrogen, heer isengrijn. Retorische vraag: is het niet godgeklaagd dat Isengrijn hier recht komt eisen voor zijn vrouw? Opsomming: Hij is bleek en mager en lijdt honger en dorst als boete voor zijn zonden.

Wat is ons voorlopige oordeel over Reinaart? De echt gruwelijke misdaden moeten nog komen, dus wees gewaarschuwd.

Deel de leeswaarschuwing bij de Reinaartbewerking voor kinderen van Koos Meinderts: 'Let op! Het lezen van de Reinaart kan ernstige schade toebrengen aan de kinderziel'.

Voorlezen/samen lezen: p. 15-22 De eerste 'indaging' waarbij Bruun de beer Reinaart mee moet nemen naar Nobels hof.

Tijdens het lezen

Welke menselijke eigenschappen of zwakke plekken heeft Bruun de beer?

Welk 'beestachtig' gedrag tonen de mensen die in dit verhaal voorkomen?

Na het lezen - bespreek de dubbele blik op mensen en dieren in de tekst

In de middeleeuwen was het verstand wat mensen van dieren onderscheidde. Terwijl de mens rationele beslissingen maakt of kan maken, laten dieren zich motiveren door hun instinct en lusten (eten, seks, etc).

Bespreek in duo's:

Kom je dit onderscheid tussen mensen en dieren ook in het tekstfragment tegen?

Wat zijn de drijfveren van Bruun en Reinaart? Laten ze zich door hun instinct leiden? of door verstandige overwegingen?

En hoe rationeel zijn de menselijke personages?

Klassikaal antwoorden inventariseren + linken aan doel van middeleeuwse dierverhalen en de satire die het hart van het verhaal is. Middeleeuwse dierverhalen tonen het beestachtige in de mens.

Bonus: **satire & religie (aspect van het spel met het mens-dierperspectief)**

Bespreek voorbeelden in de tekst waarin de spot gedreven wordt met het christelijke geloof.

'Een aflat voor het redden van Julockel,' Bruuns 'tonsuur,' 'de passie preken'. Terugverwijzen naar spreekwoord 'als de vos de passie preekt, boer pas op je kippen.

Ter verheldering van de passage over de ontvelde kop van Bruun een afbeelding van een monnik met tonsuur laten zien. Ook was er een traditie van het afbeelden van vossen in monnikengewaad, een variant op de 'wolf in schaapskleren': een sluwe vos in een godsdienstige outfit.

Huiswerk

Schrijf een humoristische *triggerwarning* bij deze scene uit de Reinaart van 3-5 regels. Benoem voor welke mensen deze tekst kwetsend of beledigend kan zijn en welke vormen van geweld erin voorkomen.

● Les 5: Een klein, zwak diertje

Leerdoel

- Je herkent opvallend taalgebruik en kunt zelf ook spelen met woorden en beschrijvingen.
- Je kunt een scène uit de Reinaart herschrijven naar het hier-en-nu.

Teksten

Reinaart de Vos blz 23-28

Terugblik vorige les

Laat enkele *triggerwarnings* voorlezen.

Bespreek: Reinaart de Vos is een verhaal over een proces. Is er nog twijfel over Reinaarts schuld of onschuld? Of is het overduidelijk? Als er geen twijfel is over zijn schuld, wat maakt je dan nieuwsgierig om verder te lezen? Wie zijn er uiteindelijk het wredest? De mensen of die dieren? Wie voltrekt het vonnis of de straf?

Voorafgaand aan het lezen

We hebben dus de eerste indaging gehad. Dat liep niet goed af voor Bruun. Vandaag lezen we de tweede indaging. Tybeert de kat probeert Reinaart over te halen om mee te gaan naar het hof.

Bekijk de afbeelding bij het hoofdstuk en laat leerlingen hun verwachtingen bij de tweede indaging noteren.

Welke zwakke eigenschappen heeft een kat? Hoe denk je dat Reinaart hier gebruik van gaat maken?

Wijs ze op het dubieuze klokkenspel op de afbeelding en geef aan dat dat ook een hint is over het verhaalverloop.

Verwachting van Tibeerts indaging: succes?

De koning noemt Tibeert 'wijs en ervaren'. Tibeert noemt zichzelf 'een klein, zwak diertje'. Na afloop van zijn ontmoeting met Reinaart voelt hij zich 'ziek, moe en beetgenomen' (p.33). We gaan nu lezen wat er gebeurd is.

Voorlezen Reinaart de Vos blz 23-28

Leerdoelen

- Je leert dat context bepalend kan zijn voor het beoordelen en interpreteren van verhalen

- Je beoordeelt taalgebruik in een tekst en je kunt uitleggen waarom je iets mooi, interessant of leerzaam vindt.

Tijdens het lezen

Let op het mysterieuze klokkenspel: Wat is hiermee aan de hand?

Laat leerlingen in mentimeter een opvallende zin of zinsfragment delen en geef ze daarna de opdracht om uit te leggen waarom ze hiervoor gekozen hebben. Dit is een oefening in meningsvorming en praten over taal.

Na het lezen

Bespreken wat leerlingen opgevallen is aan het taalgebruik.

Opvallende zinnen en omschrijvingen

moddervet

moedernaakt

'een duivel in een wijwatervat' (je helemaal niet op je plek voelen).

door het dolle heen zijn

misbaar maken

jodelend van pijn rondhuppelen

hij voelde zich 'ziek, moe en beetgenomen' (Drieslag)

Huiswerk

- Schrijf een humoristisch verhaal, scene, of gedicht vanuit een dier(en) waarin je het 'beestachtige' van de mens toont. Maximaal 100 woorden.
- Je oefent hiermee voor je eindopdracht en je kunt feedback krijgen van de docent.

● Les 6 Reinaart en Isengrijn: Hoe verhaalvormen veranderen

Overkoepelende vragen (voor docent): hoe is de Reinaart ingebed in een Europese verteltraditie? Welke verhaalvormen waren er voor de dertiende eeuw?

En hoe verging het 'onze' personages Reinaart en Isengrijn in die oudere verhalen? Consumeren onze leerlingen vooral episodische verhalen met een simpele plotstructuur, a la de elfde-eeuwse *Ysengrimus*? Of ook nog gelaagde en complexe verhalen zoals de Reinaart? Wat vinden ze daar zelf van? Gaat er iets verloren als we ons vermogen om complexe verhalen te lezen kwijtraken? Zien ze het belang van het samen in de les de tijd nemen voor een oud en gelaagd verhaal?

Woordenschat

biecht

Leerdoelen

- Je leert dat de personages Isengrijn en Reinaart niet door de auteur van onze tekst verzonnen zijn.
- Je ontdekt hoe verhalen over deze wolf en vos veranderd zijn door de tijd heen.

Teksten

Reinaart p. 29-36

Startopdracht

Blik op het schema van de vorm van het verhaal.

Vinden leerlingen het een simpel verhaal? Of ingewikkeld? Snappen ze waar we nu zijn in het

verhaal? Hebben ze hier een schema voor nodig? Je kunt een verhaal alleen op plotniveau lezen, maar je leesgenot kan toenemen als je ook oog krijgt voor de betekenissen in een tekst.

Lezen

Grimbeerts opdracht (de derde indaging) p. 29-36

Introductie vooraf: Reinaart gaat mee met Grimbeert en biecht hem eerst al zijn zonden op. In de middeleeuwen konden je zonden vergeven worden als je ze tegen een geestelijke opbiechtte. Daarna volgt een symbolische straf: het breken van een twijgje en veertig stokslagen. Wijs leerlingen erop dat de dieren hier een menselijk ritueel gebruiken om dierlijk gedrag te bezweren. Deels is dit doodnormaal diergedrag (een vos die kippen vangt).

Tijdens het lezen

Let op de verhalen over Reinaart en Isengrijn die Reinaart vertelt als onderdeel van zijn biecht. Dit waren oude verhalen die bij het publiek bekend waren. De schrijver van de Reinaart gebruikte ze in zijn eigen verhaal. Welke rol heeft de vos in deze verhalen en welke rol de wolf? Wie wint er en wie verliest er?

Bespreken na het lezen

Bespreek de manier waarop de schrijver de verhalen over Reinaart en Isengrijn inweeft in zijn eigen vossenverhaal. Leg het verband met de verteltraditie uit. Maak gebruik van de achtergrondinformatie.

Is de rol van de wolf hier anders dan de rol van de wolf nu? Is Isengrijn de sukkel die er steeds in geluisd

wordt of de gevaarlijke bedreiging die we nu in de wolf zien?

Achtergrondinformatie

De verhalen over Reinaart en Isengrijn zijn onderdeel van circulerende vertellingen. De in het Latijn opgeschreven tekst *Ysengrimus*, een twaalfde-eeuws dierenepos dat aan Nivardus van Gent wordt toegeschreven, komen ook veel isengrijn-reinaartverhalen voor. De *Ysengrimus* vormt de basis van de West-Europese Reinaartverhalen, waar 'onze' Reinaart een hoogtepunt van is.

Hoewel Isengrijn de held is van dit dierenepos, delft hij vrijwel altijd het onderspit. Reinaart is hem steeds te slim af. Net als in de Reinaart is ook deze tekst erg gewelddadig. De tekst bestaat uit een reeks episodes waarin Isengrijn steeds het onderspit delft en bij het volgende verhaal weer als herboren aan een nieuw avontuur begint. Voor leerlingen is de opbouw vergelijkbaar met een Netflixserie zoals *De beer en de lemmings*, waarin ook telkens een nieuwe variant op hetzelfde grondidee (lemmings nemen beer te grazen) verteld wordt.

Belangrijk verschil met onze Reinaart is dat de verhaalstructuur veel complexer is. Het gaat niet alleen om schermutselingen tussen wolf en vos, het verhaal kent een eigen plot waarin de verhaaltraditie over vossen en wolven verwerkt is.

Groepsdiscussie

Ontwikkeling van verhalen: gaan we terug in de

tijd? Voordat de Reinaart werd geschreven, werden er verhalen verteld over de wolf Isengrijn en de vos Reinaart. De verhalen hadden geen ingewikkeld plot: het ging vooral om een korte spanningsboog van een schermutseling tussen een wolf en een vos, waarbij de wolf meestal won.

Waar zitten we nu? Kijken en lezen jullie vooral verhalen die uit verschillende korte afleveringen bestaan met een simpel plot, zoals de *Ysengrimus*? Of lees of kijk je ook nog teksten met meerdere personages en een ingewikkelder plot, zoals de Reinaart? Bespreek met de persoon naast je. Zorg dat je ook voorbeelden van series, boeken of films benoemt.

Huiswerk

Bedenk of je het eens bent met de **stelling**: Onze verhalen (series, films, boeken) worden door de invloed van media steeds korter en simpeler.

● Les 7 'Is Reinaart de vos het haasje?'

Overkoepelende vragen (voor docent): Hoe zit Reinaarts list in elkaar? Wat maakt het tot zo'n doordacht en geraffineerd geheel? Wat zegt dit over de complexiteit van de tekst als geheel?

Leerdoelen

– Je weet hoe Reinaarts grote list in elkaar zit.

Woordenschat

list
complot
gratie
ban
pelgrimstocht/pelgrimage

Teksten

Reinaart de Vos blz 37-50
Schema uit de powerpointreeks

Verwerking *close reading* van Reinaarts list als voorbereiding op de schrijfopdracht in les 7, aandacht voor de retorische trucs van Reinaart en hoe de list in elkaar zit.

Terugblik vorige les + introductie

Zoals bleek uit Reinaarts gedrag direct na zijn biecht is hij onmiskenbaar schuldig (en onverbeterlijk). Reinaart de vos moet hangen. Hij verschijnt met Grimbeert aan Nobels hof. Tegenwoordig moet de aanklager de schuld bewijzen van degene die verdacht wordt. Vroeger moest je als verdachte je onschuld bewijzen. Bijvoorbeeld door getuigen erbij te roepen of door een eed af te leggen.

Wat gaat Reinaart doen om zichzelf te verdedigen, en hoe? Ben je zelf weleens bij een docent geroepen nadat je iets verkeerd gedaan had? Hoe ging jij daarmee om? Welke opties heb je, in zo'n geval, als iedereen weet dat jij het gedaan hebt?

Voorspellen

Hoe verschijnt Reinaart straks aan het hof?

- A. Vol nederige spijt, met zijn ogen terneergeslagen om de koning gunstig te stemmen
- B. Met opgeheven hoofd, alsof hij de zoon van de koning zelf was

Wat wordt zijn tactiek? Kies een optie.

- A. De feiten ontkennen
- B. De feiten verdraaien
- C. Een ander (vals) beschuldigen
- D. Schuld bekennen en een list verzinnen

Welke zin komt volgens jou niet over de lippen van koning Nobel?

- A. 'Hoe kan ik vertrouwen op iemand die zijn hele leven een dief, een rover en een geboren leugenaar is geweest?'
- B. 'Het spijt me Reinaart, dat ik even aan je woorden getwijfeld heb.'

Spoiler alert: Reinaart verzint een list die de koning van uitspraak A naar B weet te brengen. De koning verleent hem gratie (kwijschelding van straf).

Hoe krijgt hij dit voor elkaar? Dat gaan we tijdens het lezen onderzoeken.

Tijdens het lezen

Reinaart is een spelleider. Het lukt het hem om alle andere dieren als schaakstukken over een speelbord te verdelen zodat zijn leugens en list niet bij de verkeerde dieren terechtkomen, dieren die hem tegen kunnen spreken.

Zijn doel is gratie: kwijschelding van schuld.

Zijn methode is een list.

Hiervoor moeten de dieren op het goede moment op de goede plek staan.

Let op de *whereabouts* van de volgende kernpersonages die Reinaart nodig heeft in zijn list: Isengrijn en Hersinde, Tibeert, Bruun, Grimbeert.

Personage	Verplaatsing	Reinaarts werk of toeval?
Grimbeert	Verlaat het hof	Eigen keuze (toeval)
Tibeert		
Bruun		
Isengrijn en Hersinde		

Nabespreken na het lezen aan de hand van de antwoorden van leerlingen bespreken uit welke onderdelen Reinaarts list bestaat en hoe hij het voor elkaar krijgt de andere dieren te manipuleren.

Frits van Oostrom beschrijft in zijn Reynaartboek hoe complex en geraffineerd Reynaarts list in elkaar zit. Deze opdracht is op zijn boek gebaseerd.

● Les 8 'En ze namen zijn vrede aan': heeft het verhaal een moraal?

Overkoepelende vragen (voor docent): Wat heeft dit verhaal leerlingen van nu nog te zeggen? Plezier in de dwarse eenling die chaos creëert en altijd precies zijn zin krijgt? Kritiek op de corrupte orde van het dierenrijk? Heeft de tekst een vredig einde, of juist niet?

Leerdoelen

- Je snapt welke omkering het slot van het verhaal tot stand brengt.

Teksten

Reinaart de Vos blz 51- 66

Woordenschat

moraal
moreel
immoreel
amoreel

Voor het lezen

Uitleg over het begrip: 'moraal': de boodschap of les van een verhaal.

Heeft de Reinaart een morele les (een les over goed en kwaad) voor lezers van nu? Teruggrijpen op genre van de fabel. Om die vraag te kunnen beantwoorden moeten we goed bekijken wat die term betekent.

moreel	immoreel	amoreel
Wanneer je juist handelt of een juiste beslissing neemt op basis van normen en waarden.	Als je in strijd met wat juist is handelt. (maar je erkent wel dat er normen en waarden bestaan).	Je handelt buiten alle spelregels om: er zijn voor jou geen morele normen of waarden die je moet volgen. Je wijst alle spelregels af.

Tijdens het lezen:

- Hoe beoordeel je het gedrag van Reinaart? Als immoreel of amoreel?
- En het gedrag van Koning Nobel?

- Wanneer gedraagt koning Nobel zich menselijk? En wanneer gedraagt hij zich als een echte leeuw?

Na het lezen: boekgesprek

Bespreek of het verhaal van Reinaart, net als een fabel, een boodschap of morele les heeft, aan de hand van de antwoorden uit de klas op de leesvragen. Richt de aandacht op de begrippen fabel en satire, die al eerder in de lessenreeks aan bod kwamen.

- Als er een boodschap is, welke?
- Wat vinden leerlingen van de oplossing van Firaheel? Is het zo rechtvaardig opgelost zodat de dieren in vrede samen kunnen leven? Waarom wel of niet?
- Zijn recht en orde hersteld? Of heeft Reinaart chaos gecreëerd, en aan het licht gebracht dat de orde van het dierenrijk altijd al wankel was?
- Bespreken aan de hand van schema hieronder (zit ook in powerpointreeks): eindigt de tekst in vrede? Was er - met terugwerkende kracht - wel een vredige situatie aan het hof aan het begin van het verhaal?
- Cruciaal hierin is de rol van Reinaart: is hij een ordeverstoorder of een rebel die de corruptie aan het hof ontmaskert?

Duo-opdracht

Bedenk een schoolvoorbeeld van een Firaheeloplossing en bespreek wat het effect hiervan zou kunnen zijn op de klas of de school.

● Les 9 en 10 Afrondende schrijfoopdracht: Het pleidooi van de wolf

Trek twee lessen (idealiter twee blokken) uit voor deze afrondende opdracht zodat leerlingen voldoende tijd hebben om alle stappen van het schrijfproces te doorlopen en hun tekst te reviseren.

Uitbreiding: neem een extra voorbereidende les waarin je Grimbeerts pleidooi herleest en de kenmerken van een overtuigend pleidooi met leerlingen bespreekt.

Leerdoelen

- Je weet wat een pleidooi is en welke retorische middelen je kunt gebruiken om je tekst overtuigend te maken.
- Je kunt vanuit het perspectief van de wolf een pleidooi schrijven.

Woordenschat

pleidooi
perspectief

Teksten

Gedicht 'Ekstersonnet' van Imme Dros (te raadplegen via: [Ik wou dat ik een vogel was - bladerfragment by WPG Kindermedia - Issuu](#))

Krantenartikel 'De Wolf is terug' of Reinaart de Vos

Verwerking leerlingen schrijven een pleidooi waarin ze zichzelf in de rol van Isengriin of van 'de wilde wolf in Nederland' verdedigen tegen alle blaam, op basis van de Reinaart of op basis van de aanklachten tegen de 'echte wolf' in het krantenartikel 'De wolf is terug'.

Context Deze schrijfoopdracht staat in een middeleeuwse traditie. In de middeleeuwen werden er lijnen getrokken tussen het lees- en schrijfonderwijs, stelt Frits van Oostrom in *De Reynaert* (p. 69). Als schooloefening werden schrijfoopdrachten aangeboden die op creatieve imitatie gebaseerd waren, vaak met een knipoog, of zelfs een 'carnavaleske inslag'. Leerlingen moesten bijvoorbeeld brieven schrijven van de gravin der kippen aan de vos, met de vraag om haar onderdanen met rust te laten (Van Oostrom, p. 71). In deze schrijfoopdracht worden leerlingen ook uitgedaagd om deel te nemen aan de verhaaltraditie door een eigen pleidooi te schrijven, waarin inleven en overdrijving de inzet zijn. Een manier om de speelsheid en creativiteit van de leerlingen samen te beleven is door klassikaal in een nabespreking van mooie voorbeelden uit leerlingwerk in een

powerpointpresentatie op te nemen en klassikaal te 'vieren' wat ze verzonnen hebben. Met of zonder naamsvermelding. Of door de pleidooien voor te laten dragen en een leerling als rechter op te laten treden.

Vorbereiding

Lezen van 'Het ekstersonnet' van Imme Dros. Tegen welke stereotiepe eigenschap verdedigen de eksters zich? Waarop rust hun verdediging?

Schrijf voor het Dagblad van het Noorden een krachtig pleidooi voor de wolf. Je kunt kiezen om een pleidooi te schrijven voor de wolf in Drenthe of voor de wolf Isengrijn uit De Reinaart.

Besteed in jouw pleidooi aandacht aan de volgende punten:

- Verwerk een spreekwoord of gezegde over wolven.
- De reden om het pleidooi te schrijven. Welke aanklachten zijn er tegen de wolf? Wat wordt de wolf in Drenthe of de wolf Isengrijn verweten?
- Maak je standpunt duidelijk: 'De wolf is onschuldig omdat,...'
- Onderbouwing (argument 1): Een argument waarom de wolf onschuldig is + toelichting.
- Onderbouwing (argument 2): Een argument waarom de wolf onschuldig is + toelichting.
- Onderbouwing (argument 3): Een argument waarom de wolf onschuldig is + toelichting.
- Herhalen van de belangrijkste redenen waarom de wolf onschuldig is.
- Geef een passende oplossing.
- Sluit af met een krachtige of activerende slotzin.

Maak er een samenhangend geheel van en zet er een passende titel boven. Zet je voor- en achternaam en je klas eronder.

Let op: Schrijf krachtige, duidelijke en correcte taal. Verwerk in ieder geval de bovenstaande inhoudspunten in het pleidooi. Een sterk pleidooi heeft in ieder geval: sterk uitgewerkte argumenten en krachtig taalgebruik.

De tekst heeft minimaal 150 woorden.

Retorische trucs

1. Bedenk versterkende bijvoeglijke naamwoorden om je pleidooi kracht bij te zetten.
Je kunt bijvoorbeeld iemand bloot noemen, maar 'moedernaakt' klinkt toch beeldender. Hoe versterk je de beschrijving 'onschuldige wolf'? Doodonschuldige wolf? Zo onschuldig als een pasgeboren lammetje?
Hoe voelt die arme wolf zich onder alle aantijgingen? Overdrijven mag (nee, moet!).
2. Gebruik een drieslag.
Wanneer Tybeert terugkeert naar het hof, zonder Reinaart, staat er: 'hij voelde zich moe, ziek en beetgenomen.' Zo'n opsomming van drie eigenschappen noem je een drieslag. Je zet het belangrijkste achteraan. Gebruik minstens een drieslag in je tekst.
3. Herhaling.
Wanneer Reinaart de koning wil overtuigen van zijn onschuld zegt hij: "Koning leeuw mijn lot ligt in uw handen. U kan me braden of koken, ophangen of de

ogen uitsteken. U bent groot ik ben zwak. Uw macht reikt ver en de mijne is onbeduidend. U beschikt over leven en dood."

4. Vragen.
Met vragen betrek je de lezer bij het verhaal en zet je deze aan tot meedenken. Op retorische vragen blijft het antwoord achterwege: dat is de lezer al duidelijk. Bv: "Wie kan het Reinaart kwalijk nemen dat hij de hand legt op gestolen goed?"
5. Metaforen.
Metaforen zorgen ervoor dat de lezer het plotseling voor zich ziet. Wanneer Tybeert in zijn kop in de strik streekt en spartelt staat er: "Hij weerde zich *als een duivel in een wijwatervat* met als enige resultaat dat de strik nog vaster om zijn hals sloot.
6. Bepaal je houding.
Ga je de wolf verdedigen als een wolf in schaapskleren (verzonnen onschuldigheid)? Of ga je erin als een sluwe en arrogante vos? Zorg dat je houding past bij de toon van je tekst. Overdreven onschuldig? Of overdreven arrogant?

Beoordelingsformulier

Gebruik het format vooral als richtlijn.

Bijvoorbeeld	T 3/3	Totaal: 12pt = 7
I 3/3		
O 3/3		
F 2/3		
P 1/3		

Zie onder de tabel opzet voor becijfering.

Naam:		Cijfer*:	
	1pt	2pt	3pt
Teksttype	Tekst heeft meer informatief karakter.	Tekst heeft een overtuigend karakter.	Tekst heeft een sterk overtuigend karakter.
Inhoud	Minder dan 3 argumenten, óf argumenten overtuigen niet, óf onvoldoende informatie óf zeer lage mate van correctheid.	Minimaal drie argumenten uitgewerkt met voldoende en correcte informatie.	Minimaal drie argumenten die allemaal sterk en overtuigend zijn uitgewerkt. Ook is de informatie voldoende en correct.
Opbouw	Tekst zonder duidelijke dieldeling: inleiding, kern en slot. In de tekst ontbreekt enige vorm van samenhang.	Tekst met duidelijke dieldeling: inleiding, kern en slot. In de tekst is een zekere mate van samenhang.	Tekst met duidelijke dieldeling en heeft verbanden tussen zinnen en alinea's d.m.v. verwijfs- of verbindingswoorden.
Formulering	Meer dan vijf zinnen grammaticaal incorrect, of schrijver houdt geen rekening met lengte van zinnen.	Meeste zinnen grammaticaal correct. Vlotheid van de tekst kan door afwisseling van zinslengte nog beter.	Meeste zinnen grammaticaal correct. Ook vlot geschreven met gebruikmaking van spreekwoord en/of één retorische middel.
Presentatie	Tekst ziet er onverzorgd uit en heeft... óf meer dan 10 spelfouten óf meer dan 10 leestekenfouten.	Tekst ziet er verzorgd uit en heeft... 6, 7, 8 of 9 spelfouten óf hetzelfde aantal leestekenfouten.	Tekst ziet er verzorgd uit en heeft... hooguit 5 spelfouten óf maximaal 5 leestekenfouten.

*15pt = 10 | 14pt = 9,0 | 13pt = 8,0 | 12pt = 7,0 | 11pt = 6+ | 10pt = 5,5 | 9pt = 5,0 | 8pt = 4,5 | 7pt = 4,0 | 6pt = 3,5 | 5pt = 3,0

● (Bonusles) Les 11: Het gevaar van stereotypen: de naziversie van de Reinaart

Overkoepelende vragen voor docent: wat is de grens tussen beïnvloeding en propaganda? Wanneer spreek je van het laatste? Bestaat er ook 'positieve propaganda'? Wat maakte de Reinaart zo 'geschikt' als propagandamiddel? Welke rol speelde de culturele traditie in het programma van de nazis?

Leerdoelen

- Je denkt na over het gevaar van stereotyperend denken.
- Je weet wat propaganda is.

- Je ontdekt dat een oude tekst als de Reinaart een nieuwe betekenis kan krijgen in een andere tijd.

Woordenschat

propaganda

Teksten

Fragment uit de tekenfilm *Van den Vos Reynaerde* tekstfragment uit boekje van Genegten

Wat is propaganda? [NPO Kennislink](#)

Startopdracht

Wat is propaganda? Bespreken definitie van NPO-kennislink. Propaganda: 'Propaganda is een vorm van

communicatie. Het kan negatief of misleidend zijn, maar dat hoeft niet. Je probeert een grote groep mensen te overtuigen van bepaalde ideeën. Zodat ze hun mening, gedachten of gedrag aanpassen.'

Vallen volgens deze definitie alle fabels onder propaganda? Waarom wel of niet?

Checklist propaganda: propaganda maakt gebruik van:

- een duidelijke, simpele boodschap
- zwartmaken van tegenstanders. Bijvoorbeeld door vooroordelen of stereotypen te gebruiken.
- versimpelde en eenzijdige informatie
- inspelen op emoties, zoals angst, trots, medeleven, woede etc.
- Herkenbare symbolen of slogans.

Groepsdiscussie: Welke elementen uit het Reinaartverhaal zouden goed gebruikt (misbruikt) kunnen worden als propagandamiddel?

Samen kijken naar het tekenfilmfragment: <https://webpresentations.universiteitleiden.nl/s/keuzes-in-oorlogstijd/page/propaganda>

Nabespreken

Schrijf drie woorden/beelden op waaraan je denkt bij een ezel.

Waarom is voor een neushoorn gekozen? Bespreek de sprekende naam 'jood-ocus'.

Waarom is Jodocus een bedreiging voor de bosdieren?

Welke woorden versterken de dreiging van Jodocus?

Fragment twee keer bekijken. Voor en na de besprekpunten. Bijvoorbeeld: eerst letten op vraag 1 en 2, daarna opnieuw kijken en letten op 3 en 4.

Na het kijken: klassikaal nabespreken

Waarom werd juist deze tekst door de nazis misbruikt als propagandamiddel? Waarom niet een andere tekst?

Boekentips waarin ook gespeeld wordt met dierstereotypen

Maus van Art Spiegelman. Nederlandse vertaling.

‘Wolf’, kort verhaal in *De meisjes* van Annet Schaap.

